

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการ แผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๕๓๐ :
การรวบรวมและจัดระบบฐานข้อมูลเพื่อการศึกษาสถาปัตยกรรมและเมืองกรุงเทพฯ

โดย รศ. ดร. บัณฑิต จุลลาสัย และคณะ

กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๕๐

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการ แผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๕๓๐ :
การรวบรวมและจัดระบบฐานข้อมูลเพื่อการศึกษาสถาปัตยกรรมและเมืองกรุงเทพฯ

คณะผู้วิจัย	สังกัด
๑. รศ. ดร. บัณฑิต จุลาสัย	ภาควิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
๒. อ. ดร. เทิดศักดิ์ เจริญกิจธร	ภาควิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
๓. อ. พีรศรี โพวาทอง	ภาควิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
(ความเห็นในรายงานนี้เป็นของผู้วิจัย สกว. ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยเสมอไป)

รายงานฉบับย่อสำหรับผู้บริหาร

Executive Summary

โครงการ แผนที่กรุงเทพมหานคร พ.ศ. ๒๕๓๐ :

การรวบรวมและจัดระบบฐานข้อมูลเพื่อการศึกษาสถาปัตยกรรมและเมืองกรุงเทพฯ

๑. บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาของโครงการ

ช่วงต้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ นั้น แม้จะเป็นจุดเริ่มต้นแห่งการเปลี่ยนแปลงทางสถาปัตยกรรมและเมืองกรุงเทพฯ แต่ช่วงปลายรัชกาล กลับเป็นรากฐานของพัฒนาการทางสถาปัตยกรรมและเมืองในเวลาต่อมา แผนที่บริเวณกรุงเทพฯ เป็นหลักฐานในฐานะ เครื่องมือ ในการวางแผนพัฒนาแก้ไขปรับปรุงพระนครให้ทันสมัย และ ภาพสะท้อน ของลักษณะทางกายภาพของเมืองในขณะนั้น

คณะผู้วิจัยจึงดำเนินโครงการวิจัย แผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๕๐ – ๒๔๗๕ : การรวบรวมและจัดระบบฐานข้อมูลเพื่อการศึกษาสถาปัตยกรรมและเมืองกรุงเทพฯ ขึ้น โดยได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ในพ.ศ. ๒๕๔๕ เพื่อรวบรวม คัดลอก และจัดทำฐานข้อมูลแผนที่ประวัติศาสตร์สองชุด คือ แผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๕๐ ที่กรมแผนที่ กระทรวงเกษตรราธิการทำขึ้นเพื่อการออกโฉนดที่ดิน และแผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๗๕ ที่กรมแผนที่ทหาร กระทรวงกลาโหม ทำขึ้นเพื่อใช้ในราชการทั่วไป

หลังจากที่ดำเนินการวิจัยจนแล้วเสร็จ คณะผู้วิจัยได้ค้นพบแผนที่ประวัติศาสตร์อีกชุดหนึ่ง คือ แผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๓๐ ที่กรมแผนที่จัดทำขึ้น และมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการศึกษาประวัติศาสตร์เมืองกรุงเทพฯ เนื่องจากแผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๓๐ มีความละเอียดกว่า พ.ศ. ๒๔๓๕ หรือ แผนที่นายวอนนายสอน ซึ่งเป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลาย ด้วยมาตราส่วนที่ใหญ่กว่า และแผนที่มีความละเอียดคมชัดของเส้นมากกว่า ทั้งยังแสดงพื้นที่ส่วนต่างๆ ของพระนครในช่วงต้นรัชกาลที่ ๕ ก่อนข้อมูลในแผนที่นายวอนนายสอนถึง ๕ ปี

การศึกษาแผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๓๐ จะช่วยขยายองค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมและเมืองในช่วงต้นรัชกาลที่ ๕ ให้กว้างขวางลึกซึ้งออกไป และประการสำคัญสามารถเชื่อมโยงกับองค์ความรู้จากฐานข้อมูลจากโครงการวิจัย แผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๕๐ – ๒๔๗๕

๑.๒ วัตถุประสงค์

สำรวจ รวบรวม ทำสำเนา และจัดทำฐานข้อมูลแผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๓๐ โดยการปรับปรุงสภาพและจัดระบบมาตราส่วนให้เป็นระบบเดียวกับฐานข้อมูลแผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๕๐ – ๒๔๗๕ เพื่อเป็นองค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมและเมืองกรุงเทพฯ เพื่อให้สะดวกแก่การค้นคว้า สำหรับการเรียนการสอนในระดับบัณฑิตศึกษา และเพื่อการวิจัย หรือจัดพิมพ์เผยแพร่ต่อไป

๑.๓ วิธีดำเนินการวิจัย

๑. สำรวจและทำสำเนาแผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๓๐ ที่เก็บรักษาอยู่ ณ แหล่งข้อมูลต่างๆ

๒. ทำสำเนา ปรับปรุงสภาพแผนที่ ปรับมาตราส่วนและระบบระวาง

๓. สร้างชุดแผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๓๐ โดยอาศัยกรอบระวางแผนที่จากโครงการวิจัย “แผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๕๐ – ๒๔๗๕ : การรวบรวมและจัดระบบฐานข้อมูลเพื่อการศึกษาสถาปัตยกรรมและเมืองกรุงเทพฯ”

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

ขอบเขตเชิงข้อมูล ได้แก่ แผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๓๐ ที่เก็บรักษาอยู่ ณ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ท่าวาสุกรี และหอสมุดดำรงราชานุภาพ

ขอบเขตเชิงกายภาพ กำหนดตามแผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๓๐ คือพระนครฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา ภายในแนวคลองผดุงกรุงเกษม

๑.๕ ระยะเวลาที่ทำการวิจัย

มกราคม – พฤษภาคม ๒๕๕๐

๒. ประวัติการทำแผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๓๐

๒.๑ กรมแผนที่กับการทำแผนที่กรุงเทพฯ ในยุคแรก

การทำแผนที่กรุงเทพฯ อย่างเป็นระบบแบบตะวันตกนั้น มีขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ ตั้ง กองทำแผนที่ ขึ้นในพ.ศ. ๒๔๑๘ โดยทำแผนที่กรุงเทพฯ ตอนในกำแพงพระนครและแผนที่สำรวจรังวัดเพื่อการตัดถนนต่างๆ มีชาวอังกฤษกำกับดูแล โดยนายเฮนรี อาลาบาสเตอร์ (Henry Alabaster) เป็นแม่กองทำแผนที่ ต่อมานายเจมส์ แมคคาร์ธี (James McCarthy ภายหลังได้รับพระราชทานราชทินนามเป็น พระวิภาคภูวดล) และกัปตัน อัลเฟรด ลอฟตัส (Captain Alfred J. Loftus) ดูแลการทำแผนที่พระราชอาณาเขต แผนที่พระนคร และแผนที่ทะเล ตามลำดับ

ต่อมาโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ จัดตั้ง *โรงเรียนแผนที่* ขึ้นในพระบรมมหาราชวัง มีนายแมคคาร์ธีเป็นผู้ดูแล และเป็นเจ้ากรมแผนที่คนแรกเมื่อครั้งโปรดเกล้าฯ ให้ตั้ง *กรมแผนที่* ขึ้นแทนกองทำแผนที่เดิม ในวันที่ ๓ กันยายน พ.ศ. ๒๔๒๘ สังกัดกระทรวงกลาโหม โดยกำกับดูแลการทำแผนที่พระนครและแผนที่พระราชอาณาเขต ผลงานสำคัญ ได้แก่ แผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๓๐ จนพ.ศ. ๒๔๓๕ กรมแผนที่ย้ายไปสังกัดกระทรวงเกษตราธิการ เพราะต้องการแผนที่การออกโฉนดที่ดิน จนพ.ศ. ๒๔๕๒ จึงโอนสังกัดมาขึ้นกระทรวงกลาโหม สังกัดกองทัพบกมาจนปัจจุบัน

๒.๒ การจัดทำแผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๓๐

การทำแผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๓๐ นั้น สันนิษฐานว่าเริ่มต้นขึ้นในราว พ.ศ. ๒๔๒๘ โดยกองทำแผนที่ส่งเจ้าหน้าที่ไปสำรวจรังวัดพระนครเพื่อทำแผนที่ ทั้งนี้ในพ.ศ. ๒๔๒๘ นั้น คงอยู่ในการกำกับดูแลของกัปตันลอฟตัส (Alfred J. Loftus) นายทหารเรือชาวอังกฤษที่เข้ามารับราชการในกรมทหารเรือและกรมแผนที่

ในพ.ศ. ๒๔๓๐ กองทำแผนที่ได้ส่งแผนที่กรุงเทพฯ ชุดนี้ไปตีพิมพ์ที่ประเทศอังกฤษ โดยฝากไปกับสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นเทวะวงษ์วโรประการ เสนาบดีกระทรวงต่างประเทศ แผนที่ดังกล่าวแสดงลักษณะทางกายภาพของเมืองกรุงเทพฯ ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยาในพ.ศ. ๒๔๓๐ มีรายละเอียดอาคารสิ่งก่อสร้าง ถนน คลอง สะพาน ฯลฯ อันเป็นผลจากเทคนิควิทยาการสำรวจรังวัดและการพิมพ์ แผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๓๐ จึงเป็นแผนที่พื้นฐานในการวางผังพัฒนาพระนครในสมัยรัชกาลที่ ๕ สืบมา

ในพ.ศ. ๒๔๓๘ กรมแผนที่ ซึ่งย้ายไปสังกัดในกระทรวงเกษตราธิการ ได้จัดพิมพ์แผนที่กรุงเทพฯ ขึ้นใหม่อีกหนึ่งชุด โดยอาศัยข้อมูลจากแผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๓๐ เพิ่มเติมเติบดินนบ้านเรือน ตามที่เปลี่ยนแปลงใหม่ และรวมพื้นที่ทั้งสองฝั่งลำน้ำเจ้าพระยาลงเป็นแผ่นเดียวกัน จัดพิมพ์ที่เมืองกลัสดา ประเทศอินเดีย แผนที่ชุดนี้มีมาตราส่วน ๑ : ๑๑๔,๘๐๐ เขียนโดย

นายวอน นายสอน พนักงานกรมแผนที่ในขณะนั้น ปัจจุบันแผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๘๙ จึงเป็นที่รู้จักกันในนาม แผนที่นายวอนนายสอน และเป็นที่รู้จักแพร่หลายในวงวิชาการ เมื่อกรมแผนที่ทหาร กระทรวงกลาโหม จัดพิมพ์ขึ้นอีกในพ.ศ. ๒๕๒๖ และพ.ศ. ๒๕๔๒

๓. การรวบรวมและจัดระบบฐานข้อมูล

๓.๑ การสำรวจแหล่งข้อมูลแผนที่ประวัติศาสตร์

จากการสำรวจแหล่งข้อมูลแผนที่ประวัติศาสตร์ต่างๆ คณะผู้วิจัยค้นพบแผนที่บริเวณ กรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๘๐ รวมสามแผ่น เก็บรักษาอยู่ที่หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ๑ แผ่น และที่หอสมุดดำรงราชานุภาพ ๒ แผ่น ดังรายละเอียดต่อไปนี้

- แผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๘๐ ที่หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

เป็นแผนที่เส้นหมึกพิมพ์บนกระดาษเนื้อหนา มีขนาด ๑๐๐ x ๑๖๐ เซนติเมตร แสดงข้อมูลทางกายภาพของเมืองกรุงเทพฯ เฉพาะภายในเขตคลองผดุงกรุงเกษม มีรายละเอียดอาคารและสิ่งก่อสร้าง ถนน คลอง สะพาน ฯลฯ อย่างละเอียดชัดเจน จากการสำรวจพบว่าแผนที่ กรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๘๐ ของหอจดหมายเหตุ บางส่วนมีลายมือและเส้นแนวนอนที่ลากด้วยดินสอทับ ซึ่งสันนิษฐานได้ว่าเป็นร่องรอยการเพิ่มเติมข้อมูลร่วมสมัยกับตัวแผนที่เอง (นับได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของข้อมูลประวัติศาสตร์ เป็นหลักฐานของการใช้แผนที่ระวางนี้ในการวางแผนคัดลอกพัฒนาพระนครในสมัยรัชกาลที่ ๕)

- แผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๘๐ ของหอสมุดดำรงราชานุภาพ

เนื่องจากเป็นแผนที่ชุดเดียวกับแผนที่ที่หอจดหมายเหตุ จึงให้รายละเอียดเหมือนกัน ต่างกันเพียงสภาพและรายละเอียดบางส่วน ดังนี้

- แผ่นที่ ๑ มีการลงสีน้ำในส่วนที่เป็นแม่น้ำลำคลอง เนื้อกระดาษมีสภาพชำรุด เนื่องจากมีการเคลือบผิวด้วยวัสดุบางประการที่เริ่มเสื่อมสภาพ ทำให้หลุดลอกเป็นแผ่นๆ และทำให้ข้อมูลแผนที่ลบเลือนไป

- แผ่นที่ ๒ ไม่มีการลงสีในส่วนที่เป็นแม่น้ำลำคลอง เนื้อกระดาษมีสภาพชำรุดบางส่วน

เนื่องจากแผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๘๐ ของหอสมุดดำรงราชานุภาพมีสภาพชำรุดมากกว่า จึงเลือกแผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๘๐ ของหอจดหมายเหตุแห่งชาติ เป็นต้นฉบับในการจัดทำสำเนา ในขั้นตอนต่อไป

๓.๒ การจัดทำสำเนาแผนที่

คณะผู้วิจัยได้สแกนต้นฉบับแผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๓๐ ชุดหอจดหมายเหตุแห่งชาติ ที่ความละเอียด ๓๐๐ dpi ขนาดเท่าต้นฉบับจริงรวม ๑ ราว เนื่องจากแผนที่มีขนาดใหญ่ การสแกนจึงต้องแบ่งแผนที่ออกเป็นสองส่วน แล้วนำมาประกอบเข้าด้วยกันอีกครั้งในระบบดิจิทัล

๓.๓ การตกแต่งสภาพแผนที่

เพื่อความสะดวกในการเรียบเรียงข้อมูลแผนที่ในขั้นต่อไป คณะผู้วิจัยได้ทำความสะอาดข้อมูลแผนที่ซึ่งอยู่ในรูปแบบข้อมูลดิจิทัล โดยลบรอยและเส้นสกปรกบริเวณนอกกรอบแผนที่ พร้อมทั้งปรับความเข้มของแผนที่ให้แสดงรายละเอียดได้อย่างชัดเจน แต่การตกแต่งสภาพแผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๓๐ นั้นทำได้อย่างจำกัด เนื่องจากแผนที่มีรอยชำรุด จุดและเส้นสกปรกภายในกรอบแผนที่ซึ่งไม่สามารถลบออกได้

นอกจากนี้แผนที่ชุดนี้ยังปรากฏว่ามีการเติมเส้นด้วยมือ แสดงแนวถนนที่ตัดขึ้นภายหลัง ได้แก่ ถนนเขาวราช ถนนสามเสน ถนนสนามกระบือ ถนนตลาด ถนนโยธา เป็นต้น ซึ่งคณะผู้วิจัยได้เก็บรักษาไว้แม้ว่าจะมิได้เป็นส่วนหนึ่งของแผนที่เมื่อแรกตีพิมพ์ เพราะแนวถนนเหล่านี้เป็นประจักษ์พยานของการใช้แผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๓๐ เป็นเครื่องมือในการวางแผนพัฒนาแก้ไขปรับปรุงพระนครให้ทันสมัย ในช่วงต้นรัชกาลที่ ๕

๓.๔ การเรียบเรียงแผนที่ชุดใหม่

- การกำหนดกรอบพื้นที่

หลังจากที่ตกแต่งสภาพแผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๓๐ แล้ว คณะผู้วิจัยจึงแบ่งแผนที่ชุดนี้ออกเป็นระวางตามกรอบระวางจากฐานข้อมูลจากโครงการวิจัย “แผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๕๐ – ๒๔๗๕ : การรวบรวมและจัดระบบฐานข้อมูลเพื่อการศึกษาสถาปัตยกรรมและเมืองกรุงเทพฯ” เพื่อให้สะดวกแก่การศึกษาเปรียบเทียบ

- การกำหนดสารบัญแผนที่

ได้มีการจัดทำแผนที่รวมและสารบัญใหม่สำหรับแผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๓๐ ขึ้น โดยในส่วนของแผนที่รวมกำหนดเป็น ๑๒ กรอบระวาง และเมื่อทำการเรียงลำดับหมายเลขระวางเฉพาะในระวางที่มีข้อมูลรายละเอียดแผนที่ จะสามารถจัดทำสารบัญแผนที่ใหม่ของแผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๓๐ ๕ ระวาง ตั้งแต่ระวางที่ ๑ ถึง ๕

๔. สรุปผลการวิจัย

การสำรวจแผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๓๐ จากหอจดหมายเหตุ หอสมุด ห้างสมุด และแหล่งข้อมูลแผนที่ประวัติศาสตร์ต่างๆ คณะผู้วิจัยค้นพบแผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๓๐ รวมสามชุด แผนที่เหล่านี้จัดทำขึ้นโดยกองทำแผนที่ กรมทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ใน พ.ศ. ๒๔๒๕ และพิมพ์ที่ประเทศอังกฤษในพ.ศ. ๒๔๓๐ ทั้งนี้ผู้วิจัยใช้ชุดแผนที่จากหอจดหมายเหตุแห่งชาติ ท้าวสุกรี ซึ่งเป็นแผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๓๐ ชุด ๑ ระวัง มาเป็นฐานข้อมูลของการวิจัยในครั้งนี้

เพื่อให้ฐานข้อมูลเป็นระบบและสะดวกแก่การศึกษาวิเคราะห์ต่อไป คณะผู้วิจัยจึงทำสำเนาตกแต่งสภาพแผนที่ และเรียบเรียงแผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๓๐ นี้ขึ้นใหม่ โดยใช้กรอบพื้นที่เดียวกันกับโครงการวิจัย “แผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๕๐ - ๒๔๗๕ : การรวบรวมและจัดระบบ ฐานข้อมูลเพื่อการศึกษาสถาปัตยกรรมและเมืองกรุงเทพฯ” ซึ่งอยู่ในมาตราส่วน ๑: ๕๐๐๐ เพื่อความสะดวกในการเปรียบเทียบ แต่ด้วยขอบเขตของพื้นที่ที่มีความแตกต่างจากแผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๕๐ และ พ.ศ. ๒๔๗๕ จึงได้มีการเรียบเรียงและจัดทำสารบัญแผนที่ใหม่ให้มีความเหมาะสม

แผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๓๐ จึงประกอบด้วยแผนที่จำนวน ๕ ระวัง มีรายละเอียดและความชัดเจนสูงพอสำหรับการศึกษาเปรียบเทียบกับแผนที่บริเวณกรุงเทพฯ ชุดอื่นๆ ต่อไป

ชื่อโครงการวิจัย แผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๕๓๐ : การรวบรวมและจัดระบบฐานข้อมูลเพื่อการศึกษา

สถาปัตยกรรมและเมืองกรุงเทพฯ

ชื่อผู้วิจัย

รศ. ดร. บัณฑิต จุลาลัย

อ. ดร. เทิดศักดิ์ เตชะกิจขจร

อ. พิรศรี โพวาทอง

บทคัดย่อ

โครงการวิจัย แผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๕๓๐ เป็นการรวบรวม ทำสำเนา ศึกษา และจัดระบบฐานข้อมูลแผนที่กรุงเทพฯ ที่กรมแผนที่จัดทำขึ้น ในช่วงต้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยสำรวจรังวัดในพ.ศ. ๒๔๒๕ และส่งแผนที่ไปตีพิมพ์ที่ประเทศอังกฤษ ในพ.ศ. ๒๔๓๐ แสดงพื้นที่พระนครฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา ในแนวคลองผดุงกรุงเกษม มาตรฐานส่วน ๑: ๔๐๐๐

จากการสำรวจแผนที่ประวัติศาสตร์จากแหล่งข้อมูลต่างๆ ในกรุงเทพฯ คณะผู้วิจัยพบแผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๕๓๐ รวมสามชุด ที่หอสมุดดำรงราชานุภาพ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ และในความครอบครองของเอกชน ซึ่งคณะผู้วิจัยได้ทำสำเนาค้นฉบับแผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๕๓๐ ชุดหอจดหมายเหตุแห่งชาติ นำมาปรับปรุงภาพ ศึกษาข้อมูลในแผนที่ จัดทำกรอบ ระบายแผนที่ใหม่สำหรับการศึกษาวิเคราะห์เปรียบเทียบ โดยอาศัยกรอบระบายจากฐานข้อมูลจากโครงการวิจัย “แผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๕๐ – ๒๔๗๕ : การรวบรวมและจัดระบบฐานข้อมูลเพื่อการศึกษาสถาปัตยกรรมและเมืองกรุงเทพฯ” (สัญญาเลขที่ RDG49H0003) จนได้แผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๕๓๐ รวม ๕ ระบาย ในมาตรฐานส่วน ๑:๕๐๐๐ เป็นฐานข้อมูลสำหรับการค้นคว้าวิจัยทางประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมและเมืองกรุงเทพฯ ต่อไป

Project Title **1887 Plan of Bangkok : Database Compilation and Organization for Architectural and Urban Research**

Name of Researcher **Assoc. Prof. Dr. Bundit Chulasai**
Dr. Terdsak Tachakitkachorn
Pirasri Povatong

Abstract

The research is a compilation, reproduction, and database organization of a historic map of Bangkok. The 1887 Plan of Bangkok was created by the Royal Survey Department during the earlier part of the reign of King Chulalongkorn. The city of Bangkok was surveyed during the year 1886, and the map was printed in Britain the following year, showing the entire city proper area east of Chao Phraya river, at the scale of 1: 4000

After a thorough search of map repositories in Bangkok, the research team found three sets of the 1887 Plan. The set kept at the National Archives was subsequently digitized and studied. A new cartographical framework for the 1887 Plan was created by using the framework that was established in the research team's earlier project, "Plans of Bangkok, 1907 – 1932 : Database Compilation and Organization for Architectural and Urban Research" (Grant no. RDG49H0003). The result is a digitized database consisting of a set of 1:5000 maps, reproduced in 9 sheets that will be a significant contribution to the urban and architectural history research in the future.

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ข
สารบัญ	ค
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาของโครงการ	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์	๒
๑.๓ วิธีดำเนินการวิจัย	๒
๑.๔ ขอบเขตการวิจัย	๒
๑.๕ ระยะเวลาที่ทำการวิจัย	๒
บทที่ ๒ ประวัติการทำแผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๓๐	๓
๒.๑ กรมแผนที่กับการทำแผนที่กรุงเทพฯ ในยุคแรก	๓
๒.๒ แผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๓๐	๓
บทที่ ๓ การรวบรวมและจัดระบบฐานข้อมูล	๕
๓.๑ การสำรวจชุดแผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๓๐	๕
๓.๒ การจัดทำสำเนาแผนที่	๖
๓.๓ การตกแต่งสภาพแผนที่	๖
๓.๔ การเรียบเรียงแผนที่ชุดใหม่	๖
บทที่ ๔ ฐานข้อมูลแผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๓๐	๑๔
บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัย	๑๕
บรรณานุกรม	๑๖

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาของโครงการ

ช่วงต้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ นั้น แม้จะเป็นจุดเริ่มต้นแห่งการเปลี่ยนแปลงทางสถาปัตยกรรมและเมืองกรุงเทพฯ แต่ช่วงปลายรัชกาล กลับเป็นรากฐานของการพัฒนาทางสถาปัตยกรรมและเมืองในเวลาต่อมา ในยุคสมัยแห่งการเปลี่ยนแปลงนี้ แผนที่บริเวณกรุงเทพฯ เป็นหลักฐานที่สำคัญอย่างยิ่ง ทั้งในฐานะ เครื่องมือ ในการวางแผนพัฒนาแก้ไขปรับปรุงพระนครให้ทันสมัย และในฐานะ ภาพสะท้อน ของลักษณะทางกายภาพของเมืองในขณะนั้น

ด้วยเล็งเห็นความสำคัญของแผนที่ ในการศึกษาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมและเมือง กรุงเทพฯ คณะผู้วิจัยจึงดำเนินโครงการวิจัย แผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๕๐ – ๒๔๗๕ : การรวบรวมและจัดระบบฐานข้อมูลเพื่อการศึกษาสถาปัตยกรรมและเมืองกรุงเทพฯ ขึ้น โดยได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ในพ.ศ. ๒๕๔๕ เพื่อรวบรวมคัดลอก และจัดทำฐานข้อมูลแผนที่ประวัติศาสตร์สองชุด คือ แผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๕๐ ที่กรมแผนที่ กระทรวงเกษตรธิการทำขึ้นเพื่อการออกโฉนดที่ดิน และแผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๗๕ ที่กรมแผนที่ทหาร กระทรวงกลาโหม ทำขึ้นเพื่อใช้ในราชการทั่วไป

หลังจากที่ดำเนินการวิจัยตามโครงการจนแล้วเสร็จ คณะผู้วิจัยยังค้นพบแผนที่ประวัติศาสตร์อีกชุดหนึ่ง ซึ่งยังไม่เป็นที่รู้จักแพร่หลาย คือ แผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๓๐ ที่กรมแผนที่จัดทำขึ้น แผนที่ประวัติศาสตร์ดังกล่าวมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการศึกษาประวัติศาสตร์เมืองกรุงเทพฯ ในช่วงต้นรัชกาลที่ ๕ เพราะเท่าที่ผ่านมา นักประวัติศาสตร์อาศัยแผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๗๕ หรือที่เรียกกันว่า แผนที่นายวอนนายสอน เพียงชุดเดียว

จากการสำรวจเบื้องต้น คณะผู้วิจัยยังพบว่า แผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๓๐ มีความละเอียดกว่าแผนที่นายวอนนายสอนมาก เนื่องจากมาตราส่วนที่ใหญ่กว่า และแผนที่มีความละเอียดคมชัดของเส้นมากกว่า อีกทั้งยังแสดงพื้นที่ส่วนต่างๆ ของพระนครในช่วงต้นรัชกาลที่ ๕ ก่อนข้อมูลในแผนที่นายวอนนายสอนถึง ๕ ปี การศึกษาแผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๓๐ จะช่วยขยายองค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมและเมืองในช่วงต้นรัชกาลที่ ๕ ให้กว้างขวางลึกซึ้งออกไป และประการสำคัญสามารถเชื่อมโยงกับองค์ความรู้จากฐานข้อมูลจากโครงการวิจัย แผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๕๐ – ๒๔๗๕

๑.๒ วัตถุประสงค์

สำรวจ รวบรวม ทำสำเนา และจัดทำฐานข้อมูลแผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๓๐ โดยการปรับปรุงสภาพและจัดระบบมาตราส่วนให้เป็นระบบเดียวกับฐานข้อมูลแผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๕๐ – ๒๔๗๕ เพื่อเป็นองค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมและเมืองกรุงเทพฯ เพื่อให้สะดวกแก่การค้นคว้า สำหรับการเรียนการสอนในระดับบัณฑิตศึกษา และเพื่อการวิจัย หรือ จัดพิมพ์เผยแพร่ต่อไป

๑.๓ วิธีดำเนินการวิจัย

๑. สำรวจและทำสำเนาแผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๓๐ ที่เก็บรักษาอยู่ ณ แหล่งข้อมูลต่างๆ

๒. ทำสำเนา ปรับปรุงสภาพแผนที่ ปรับมาตราส่วนและระบบระวาง

๓. สร้างชุดแผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๓๐ โดยอาศัยกรอบระวางแผนที่จากโครงการวิจัย “แผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๕๐ – ๒๔๗๕ : การรวบรวมและจัดระบบฐานข้อมูลเพื่อการศึกษาสถาปัตยกรรมและเมืองกรุงเทพฯ”

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

ขอบเขตเชิงข้อมูล ได้แก่ แผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๓๐ ที่เก็บรักษาอยู่ ณ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ท้าวสุกรี และหอสมุดดำรงราชานุภาพ

ขอบเขตเชิงกายภาพ กำหนดตามแผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๓๐ คือพระนครฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา ภายในแนวคลองผดุงกรุงเกษม

๑.๕ ระยะเวลาที่ทำการวิจัย

มกราคม – พฤษภาคม ๒๕๕๐

บทที่ ๒

ประวัติการทำแผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๓๐

๒.๑ กรมแผนที่กับการทำแผนที่กรุงเทพฯ ในยุคแรก

การทำแผนที่กรุงเทพฯ อย่างเป็นระบบแบบตะวันตกนั้น เริ่มมีขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยในชั้นต้นนั้น โปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ ผู้บังคับการกรมทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ ตั้ง กองทำแผนที่ ขึ้นใน พ.ศ. ๒๔๑๘ โดยในชั้นต้น ทำแผนที่กรุงเทพฯ ตอนในกำแพงพระนคร และแผนที่สำรวจจังหวัดเพื่อการคัดถนนต่างๆ ในช่วงต้นรัชกาล มีบุคลากรชาวอังกฤษกำกับดูแล โดยเมื่อแรกตั้งกองทำแผนที่นั้น นายเฮนรี อาลาบาสเตอร์ (Henry Alabaster) ชาวอังกฤษ เป็นแม่กองทำแผนที่ ต่อมาจึงมีนาย เจมส์ แมคคาร์ธี (James McCarthy ภายหลังได้รับพระราชทานราชทินนามเป็น พระวิภาควรรดล) และกัปตัน อัลเฟรด ลอฟตัส (Captain Alfred J. Loftus) ชาวอังกฤษ ดูแลการทำแผนที่พระราชอาณาเขต แผนที่พระนคร และแผนที่ทะเล ตามลำดับ

ต่อมา เมื่องานทำแผนที่ทวีความสำคัญมากขึ้น รัชกาลที่ ๕ จึงโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ จัดตั้ง โรงเรียนแผนที่ ขึ้นในพระบรมมหาราชวัง โดยมีนายแมคคาร์ธีเป็นผู้ดูแล และต่อมา ในวันที่ ๓ กันยายน พ.ศ. ๒๔๒๘ รัชกาลที่ ๕ จึงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้ง กรมแผนที่ ขึ้นแทนกองทำแผนที่เดิม ตั้งกักกระทรวงกลาโหม โดยมีนายแมคคาร์ธี ซึ่งภายหลังได้รับพระราชทานราชทินนามเป็น พระวิภาควรรดล เป็นเจ้ากรมคนแรก กำกับดูแลทั้งการทำแผนที่พระนครและแผนที่พระราชอาณาเขตสืบมา มีผลงานสำคัญ ได้แก่ แผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๓๐ เป็นอาทิ จนพ.ศ. ๒๔๓๕ กรมแผนที่จึงย้ายไปสังกัดกระทรวงเกษตราธิการ เนื่องเพราะขณะนั้นการออกโฉนดที่ดินต้องการแผนที่อย่างใหม่เป็นอย่างมาก จนพ.ศ. ๒๔๕๒ กรมแผนที่จึงโอนสังกัดมาขึ้นกระทรวงกลาโหม สังกัดกองทัพบกมาจนปัจจุบัน

๒.๒ การจัดทำแผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๓๐

ในช่วงพ.ศ. ๒๔๒๔ ถึงพ.ศ. ๒๔๓๓ นั้น ภาระหลักของกองทำแผนที่และนายแมคคาร์ธี คือการทำแผนที่พระราชอาณาเขต อย่างไรก็ตาม เฉพาะในพ.ศ. ๒๔๒๘ นั้น งานหลักของกองทำแผนที่ คือการทำแผนที่บริเวณกรุงเทพฯ และพื้นที่โดยรอบนี้เอง ดังที่นายกิบลิน (Ronald W. Giblin) เจ้ากรมแผนที่คนที่สอง ได้บันทึกไว้ว่า “The year (1886) was spent chiefly in making surveys in Bangkok and its neighbourhood.”

การทำแผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๓๐ นั้น สันนิษฐานว่าเริ่มต้นขึ้นในราว พ.ศ. ๒๔๒๘ โดยกองทำแผนที่ส่งเจ้าหน้าที่ไปสำรวจจังหวัดพระนครเพื่อทำแผนที่ ทั้งนี้ในพ.ศ. ๒๔๒๘

นั้น นายอาลาบาสเตอร์ได้ตั้งแaggerมไปแล้วราวหนึ่งปี ส่วนนายแมคคาร์ธินั้นก็กำกับดูแลการทำแผนที่พระราชอาณาเขตเดิมเป็นส่วนมาก จึงเข้าใจว่าการทำแผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๓๐ นั้น คงอยู่ในการกำกับดูแลของกัปตันลอฟตัส (Alfred J. Loftus) นายทหารเรือชาวอังกฤษที่เข้ามารับราชการในกรมทหารเรือและกรมแผนที่

ในพ.ศ. ๒๔๓๐ เมื่อการสำรวจรังวัดพระนครถูกลงไปแล้ว กองทำแผนที่ได้ส่งแผนที่กรุงเทพฯ ชุดนี้ไปตีพิมพ์ที่ประเทศอังกฤษ โดยฝากไปกับสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นเทวะวงศ์วโรปการ เสนาบดีกระทรวงต่างประเทศ ซึ่งรัชกาลที่ ๕ โปรดเกล้าฯ ให้เป็นผู้แทนพระองค์ไปร่วมในการพระราชพิธีสุวรรณสมโภช (Golden Jubilee) ของสมเด็จพระนางเจ้าวิกตอเรีย ซึ่งจัดขึ้น ณ กรุงลอนดอนในปีนั้น

แผนที่ดังกล่าวแสดงลักษณะทางกายภาพของเมืองกรุงเทพฯ ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยาในพ.ศ. ๒๔๓๐ มีรายละเอียดอาคารและสิ่งก่อสร้าง ถนน คลอง สะพาน ฯลฯ อันเป็นผลจากเทคนิควิทยาการสำรวจรังวัด และการพิมพ์แผนที่อย่างสมัยใหม่ แผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๓๐ จึงกลายเป็นแผนที่พื้นฐานในการวางผังพัฒนาพระนครในสมัยรัชกาลที่ ๕ สืบมา

ถ้าปีต่อมา ในพ.ศ. ๒๔๓๘ กรมแผนที่ ซึ่งขณะนั้นย้ายไปสังกัดในกระทรวงเกษตราธิการ ได้จัดพิมพ์แผนที่กรุงเทพฯ ขึ้นมาใหม่อีกหนึ่งชุด โดยอาศัยข้อมูลจากแผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๓๐ เป็นพื้นฐาน “เพิ่มเติมตึกถนนบ้านเรือน ตามที่เปลี่ยนแปลงใหม่ในทุกวันนี้รวบรวมเข้า ทั้งสองฝั่งลำน้ำเจ้าพระยาลงเป็นแผ่นเดียวกัน” จัดพิมพ์ที่เมืองกลั๊กดาศ ประเทศอินเดีย แผนที่ชุดนี้มีมาตราส่วน ๑ : ๑๑๔,๘๐ เขียนโดยนายวอน นายสอน พนักงานกรมแผนที่ในขณะนั้น ปัจจุบันแผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๓๘ จึงเป็นที่รู้จักกันในนาม แผนที่นายวอนนายสอน และเป็นที่รู้จักแพร่หลายในวงวิชาการ เมื่อกรมแผนที่ทหาร กระทรวงกลาโหม จัดพิมพ์แผนที่ชุดนี้ขึ้นอีกครั้งในพ.ศ. ๒๕๒๗ และพ.ศ. ๒๕๔๒ ตามลำดับ ส่วนแผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๓๐ ซึ่งมีรายละเอียดชัดเจนกว่า มาตราส่วนใหญ่กว่า ทั้งยังเก่าแก่กว่าแผนที่นายวอนนายสอนถึงเก้าปีนั้น กลับไม่เป็นที่รู้จักแพร่หลาย เนื่องเพราะไม่เคยมีการศึกษาค้นคว้าและจัดพิมพ์อย่างเป็นทางการเลย

บทที่ ๓

* การรวบรวมและจัดระบบฐานข้อมูล

๓.๑ การสำรวจแหล่งข้อมูลแผนที่ประวัติศาสตร์

จากการสำรวจแหล่งข้อมูลแผนที่ประวัติศาสตร์ต่างๆ ได้แก่ หอสมุดแห่งชาติ ทำวาสุกรี หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ทำวาสุกรี สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย หอสมุดเฉพาะ สำนักพระราชวัง และหอสมุดดำรงราชานุภาพ คณะผู้วิจัยค้นพบแผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๓๐ รวม สามแผ่น เก็บรักษาอยู่ที่หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ๑ แผ่น และที่หอสมุดดำรงราชานุภาพ ๒ แผ่น ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๓.๑.๑ แผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๓๐

- แผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๓๐ ที่หอจดหมายเหตุแห่งชาติ (ภาพที่ ๑)

เป็นแผนที่เส้นหมึกพิมพ์บนกระดาษเนื้อหนา มีขนาด ๑๐๐ x ๑๖๐ เซนติเมตร แสดงข้อมูลทางกายภาพของเมืองกรุงเทพฯ เฉพาะภายในเขตคลองผดุงกรุงเกษม มีรายละเอียดอาคารและสิ่งก่อสร้าง ถนน คลอง สะพาน ฯลฯ อย่างละเอียดชัดเจน จากการสำรวจคณะผู้วิจัยพบว่าแผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๓๐ ของหอจดหมายเหตุ บางส่วนมีลายมือและเส้นแนวถนนที่ลากด้วยดินสอทับ ซึ่งสันนิษฐานได้ว่าเป็นร่องรอยการเพิ่มเติมข้อมูลร่วมสมัยกับตัวแผนที่เอง (นับได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของข้อมูลประวัติศาสตร์ เป็นหลักฐานของการใช้แผนที่ระวางนี้ในการวางแผนผังถนนพัฒนาพระนครในสมัยรัชกาลที่ ๕)

- แผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๓๐ ของหอสมุดดำรงราชานุภาพ

เนื่องจากเป็นแผนที่ชุดเดียวกับแผนที่ที่หอจดหมายเหตุ จึงให้รายละเอียดเหมือนกัน ต่างกันเพียงสภาพและรายละเอียดบางส่วน ดังนี้

- แผ่นที่ ๑ มีการลงสีในส่วนที่เป็นแม่น้ำลำคลอง เนื้อกระดาษมีสภาพชำรุด เนื่องจากมีการเคลือบผิวด้วยวัสดุบางประการที่เริ่มเสื่อมสภาพ ทำให้หลุดลอกเป็นแผ่นๆ และทำให้ข้อมูลแผนที่ลบเลือนไป

- แผ่นที่ ๒ ไม่มีการลงสีในส่วนที่เป็นแม่น้ำลำคลอง เนื้อกระดาษมีสภาพชำรุด บางส่วน (ภาพที่ ๒)

เนื่องจากแผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๓๐ ของหอสมุดดำรงราชานุภาพมีสภาพชำรุดมากกว่า คณะผู้วิจัยจึงเลือกแผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๓๐ ของหอจดหมายเหตุแห่งชาติ เป็นต้นฉบับในการจัดทำสำเนา ในขั้นตอนต่อไป

๓.๒ การจัดทำสำเนาแผนที่

คณะผู้วิจัยได้สแกนต้นฉบับแผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๓๐ ชุดหอจดหมายเหตุแห่งชาติ ที่ความละเอียด ๓๐๐ dpi ขนาดเท่าต้นฉบับจริงรวม ๑ ระวัง ทั้งนี้เนื่องจากแผนที่ที่มีขนาดใหญ่ การสแกนจึงต้องแบ่งแผนที่ออกเป็นสองส่วน แล้วนำมาประกอบเข้าด้วยกันอีกครั้งในระบบดิจิทัล

๓.๓ การตกแต่งสภาพแผนที่

เพื่อความสะดวกในการเรียบเรียงข้อมูลแผนที่ในขั้นต่อไป คณะผู้วิจัยได้ทำความสะอาดข้อมูลแผนที่ซึ่งอยู่ในรูปแบบข้อมูลดิจิทัล โดยลบรอยและเส้นสกปรกบริเวณนอกกรอบแผนที่ พร้อมทั้งปรับความเข้มของแผนที่ให้แสดงรายละเอียดได้อย่างชัดเจน (ภาพที่ ๓) อย่างไรก็ตาม การตกแต่งสภาพแผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๓๐ นั้นคงทำได้อย่างจำกัด เนื่องจากแผนที่นั้นมีรอยชำรุด จุดและเส้นสกปรกเล็กน้อยภายในกรอบแผนที่ซึ่งไม่สามารถลบออกได้

นอกจากนี้ แผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๓๐ ชุดหอจดหมายเหตุแห่งชาตินี้ยังปรากฏว่ามีการเติมเส้นด้วยมือ แสดงแนวถนนที่ตัดขึ้นภายหลัง ได้แก่ ถนนเขาวราช ถนนสามเสน ถนนสนามกระบือ ถนนตลาด ถนนโยธา เป็นต้น ซึ่งคณะผู้วิจัยได้เก็บรักษาไว้แม้ว่าจะมิได้เป็นส่วนหนึ่งของแผนที่เมื่อแรกตีพิมพ์ เพราะแนวถนนเหล่านี้เป็นประจักษ์พยานสำคัญของการใช้แผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๓๐ เป็น เครื่องมือ ที่เจ้านายขุนนางสยามได้ใช้ในการวางแผนพัฒนาแก้ไขปรับปรุงพระนครให้ทันสมัย ในช่วงต้นรัชกาลที่ ๕

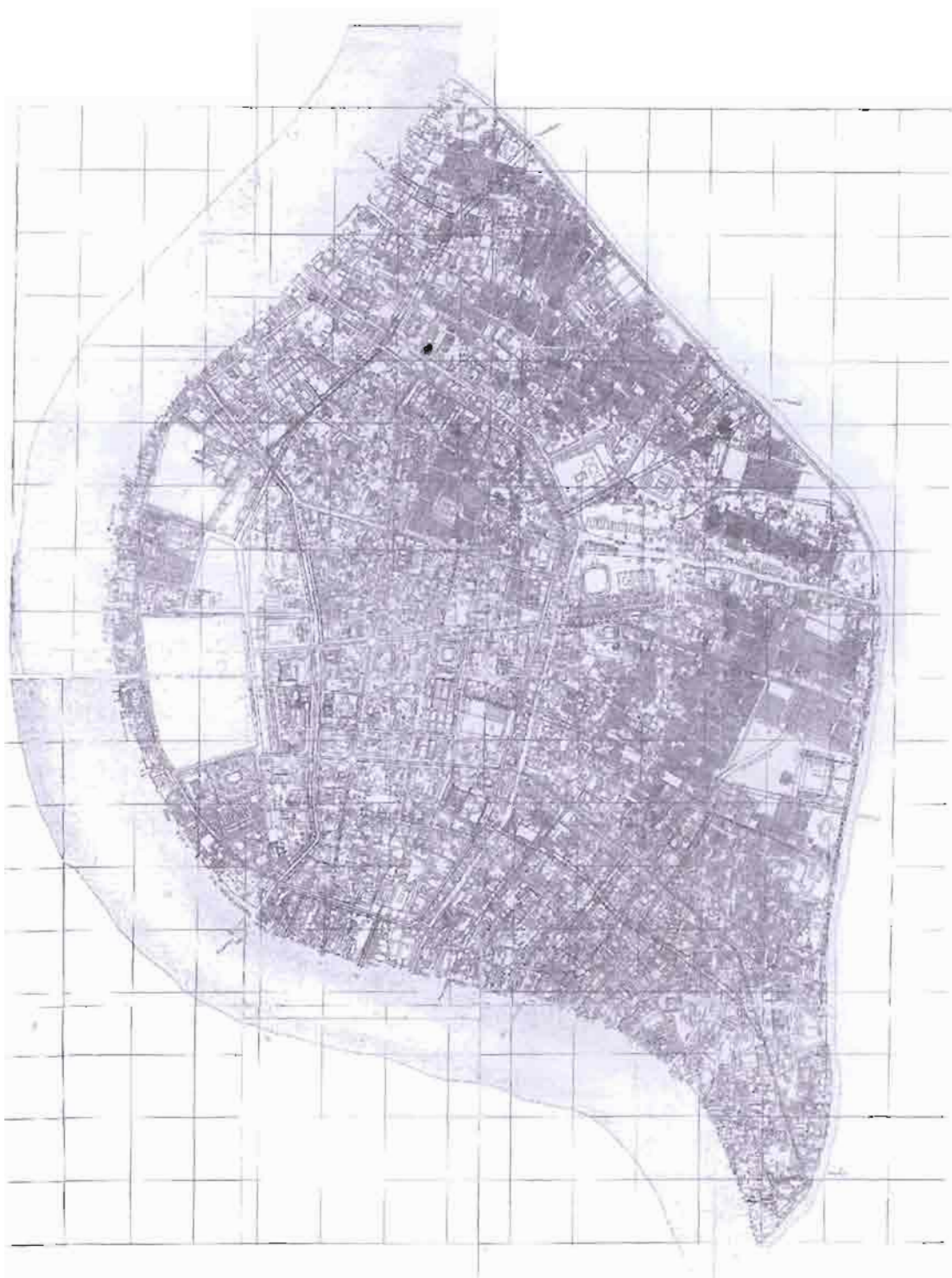
๓.๔ การเรียบเรียงแผนที่ชุดใหม่

- การกำหนดกรอบพื้นที่

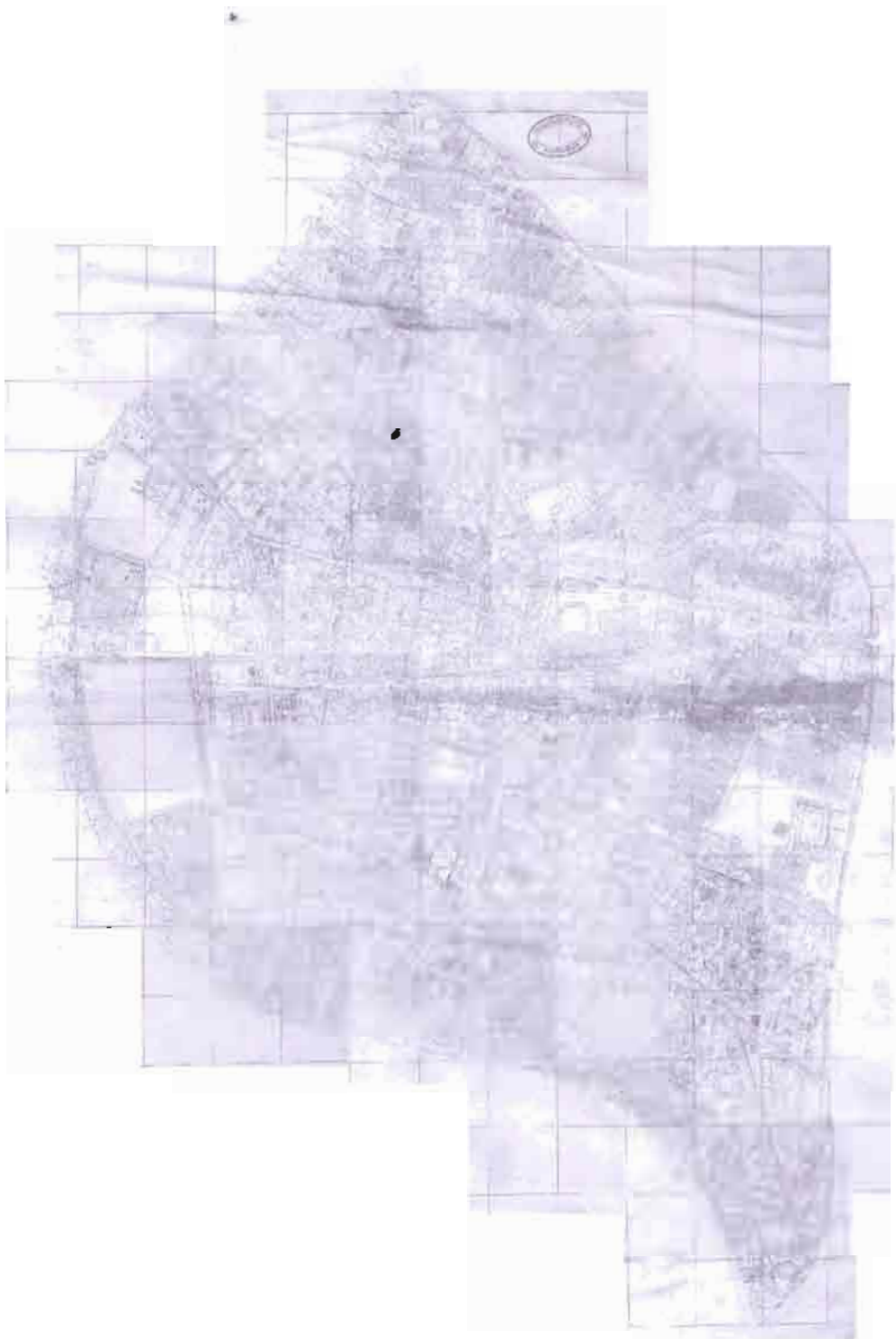
หลังจากที่ตกแต่งสภาพแผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๓๐ แล้ว คณะผู้วิจัยจึงแบ่งแผนที่ชุดนี้ออกเป็นระวางตามกรอบระวางจากฐานข้อมูลจากโครงการวิจัย “แผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๕๐ - ๒๔๗๕ : การรวบรวมและจัดระบบฐานข้อมูลเพื่อการศึกษาสถาปัตยกรรมและเมืองกรุงเทพฯ” (ภาพที่ ๖ และภาพที่ ๗) เพื่อให้สะดวกแก่การศึกษาเปรียบเทียบ

- การกำหนดสารบัญแผนที่

ได้มีการจัดทำแผนที่รวมและสารบัญใหม่สำหรับแผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๓๐ ขึ้น โดยในส่วนของแผนที่รวมกำหนดเป็น ๑๒ กรอบระวาง และเมื่อทำการเรียงลำดับหมายเลขระวางเฉพาะในระวางที่มีข้อมูลรายละเอียดแผนที่ จะสามารถจัดทำสารบัญแผนที่ใหม่ของแผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๓๐ ๕ ระวาง ตั้งแต่ระวางที่ ๑ ถึง ๕ (ภาพที่ ๕)

ภาพที่ ๑ - แผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๓๐ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

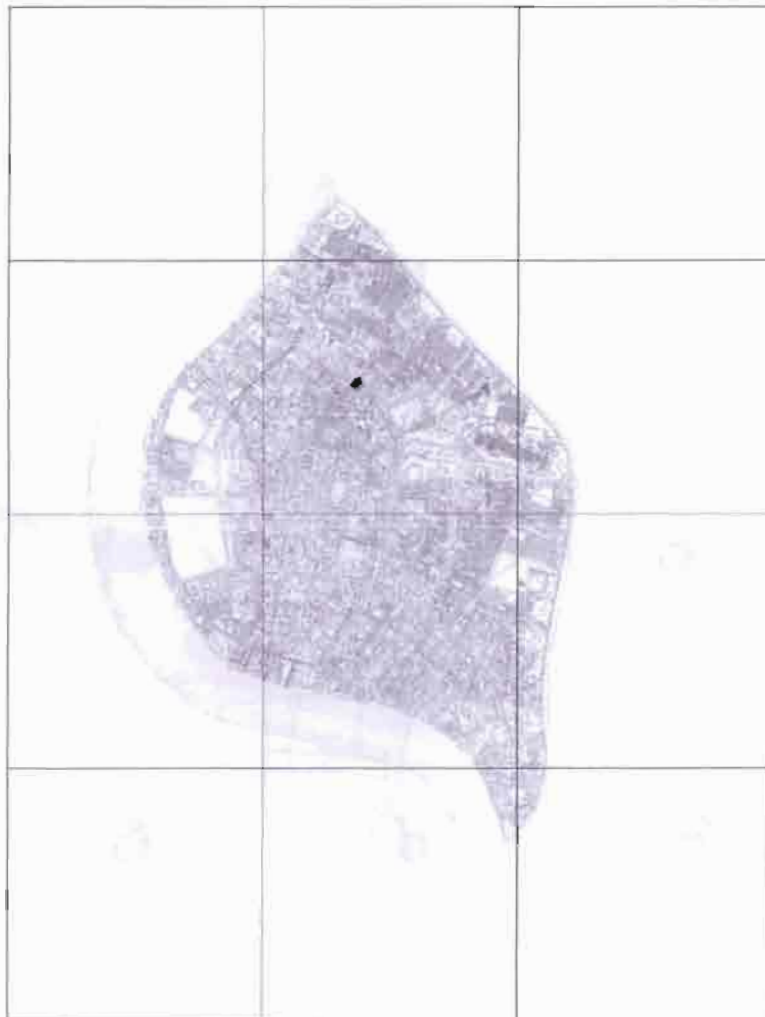

ภาพที่ ๒ - แผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๓๐ หอสมุดสังฆราชานุภาพ

ภาพที่ ๓ - แผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๓๐ หลังทำความสะอาดและคกแต่งแล้ว

แบบที่ ๑๖๖๖ พ.ศ. ๒๕๖๐

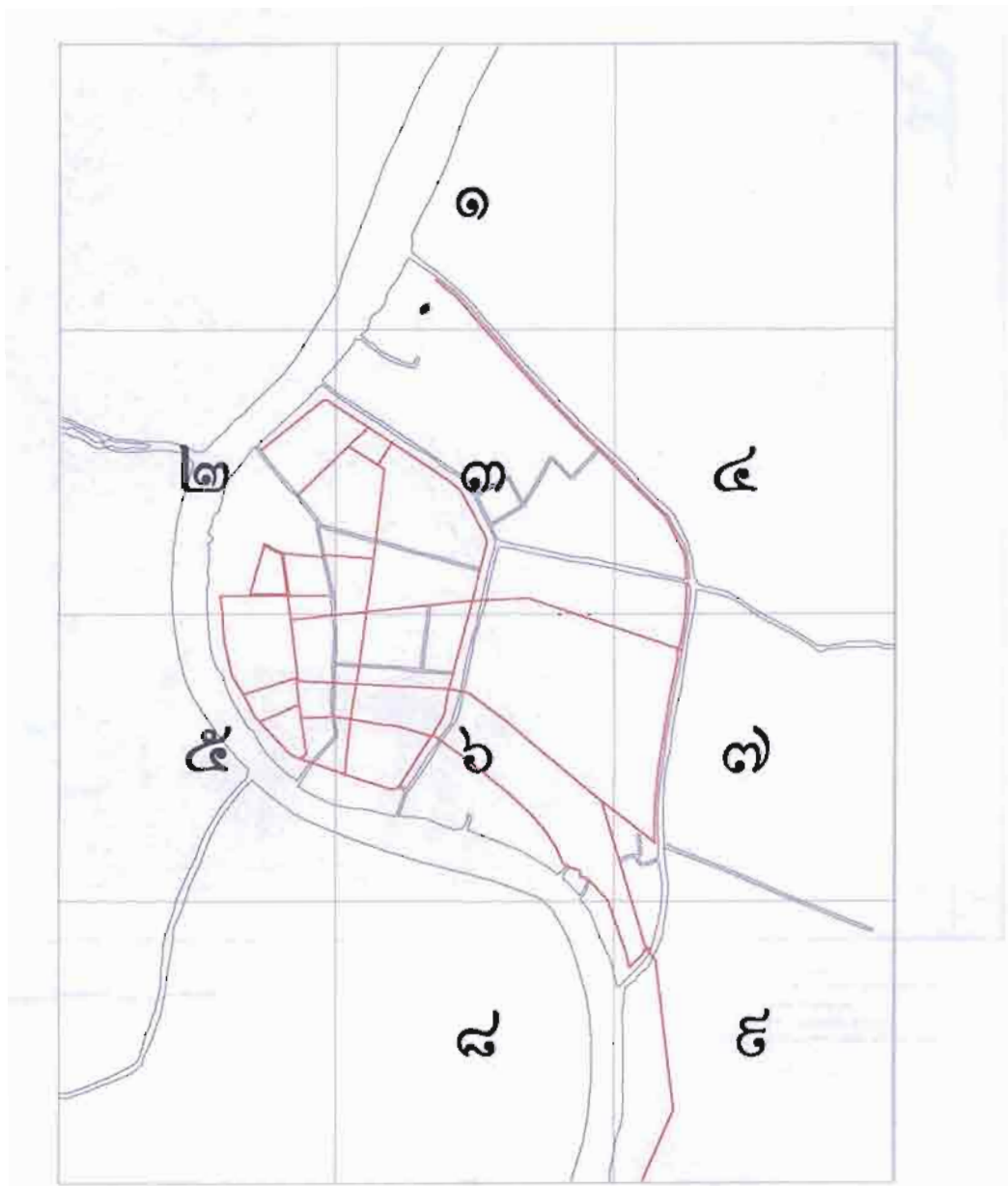

มูลค่ารวม ๕ : ๒๐,๐๐๐

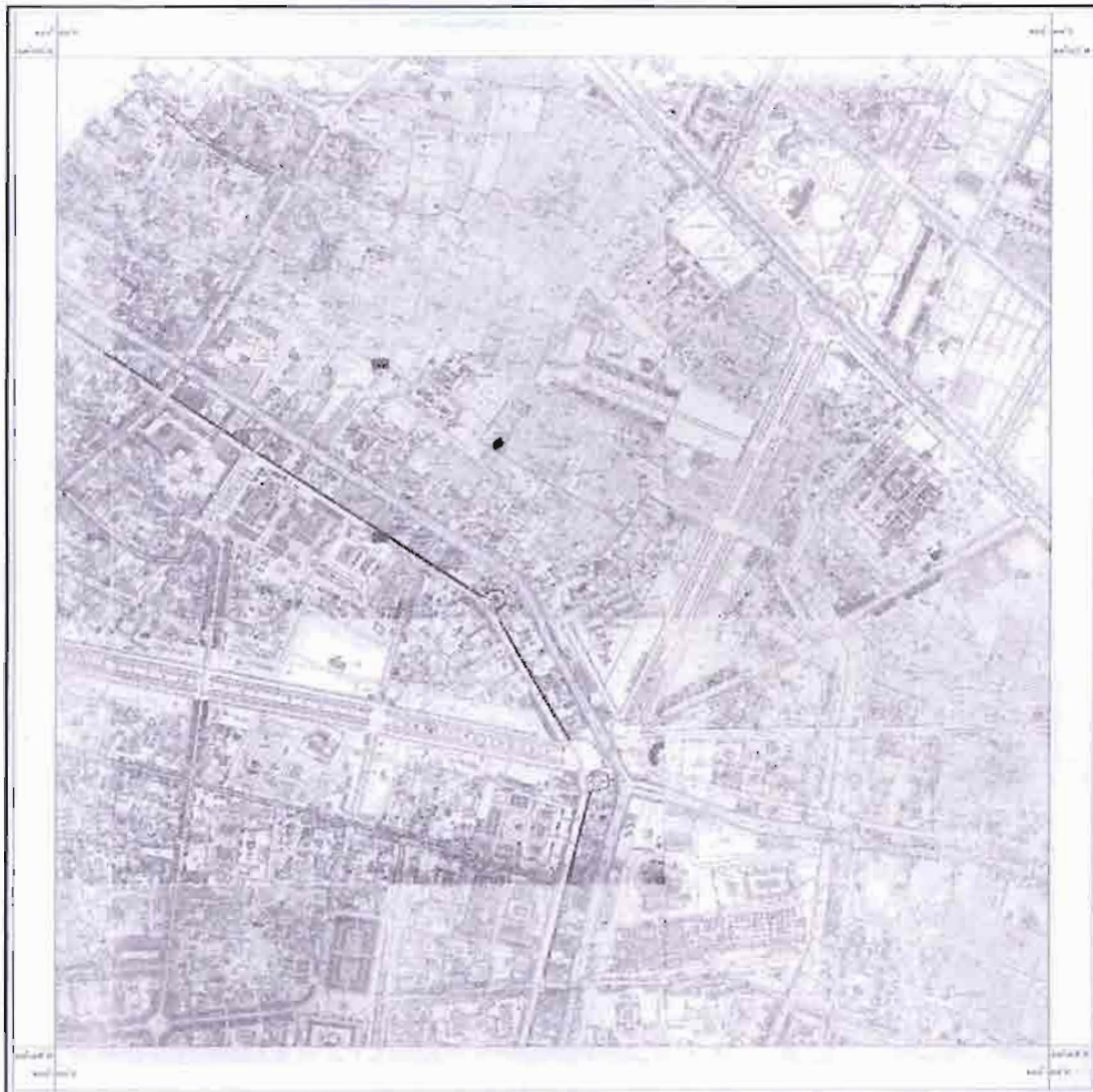
กรมส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศ กระทรวงพาณิชย์
 กรมส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศ กระทรวงพาณิชย์
 กรมส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศ กระทรวงพาณิชย์

ภาพที่ ๔ - แผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๓๐ การกำหนดตาราง

ภาพที่ ๕ - ตารางภูมิใหม่ของแผนที่กรุงพศฯ พ.ศ. ๒๔๓๐

แผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๕๐

มาตรา ๑ : ๑๐๐๐
๐ ๑๐๐ ๒๐๐ ๓๐๐ ๔๐๐ ๕๐๐ ๖๐๐ ๗๐๐ ๘๐๐ ๙๐๐ ๑๐๐๐

แผนที่ ๖

ผู้จัดทำ : กรมแผนที่ทหาร
จัดพิมพ์โดยกองแผนที่และภูมิศาสตร์ กรมแผนที่ทหาร
พิมพ์ที่ : กรุงเทพฯ
ปีที่พิมพ์ : ๒๕๕๐

กรมแผนที่ทหาร
กองบัญชาการกองทัพบก
กองบัญชาการกองทัพบก
กองบัญชาการกองทัพบก

ภาพที่ ๖ - แผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๕๐ (แผ่นที่ ๖)

1

บทที่ ๔

ฐานข้อมูลแผนที่บริเวณกรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๕๓๐